

Stéphane Yérasimos:

ÚTINAPLÓK JERUZSÁLEMRŐL

Azarándoklat nem annyira cél, mint inkább egy folyamat. Erről tanúskodnak a szavak is, hiszen mind a latin *peregrinatio*, mind a sémi *hadzs* azt jelenti: „utazás távoli országba”, „elmenni valahová”. Az utazás megpróbáltatásai, a kitűzött cél keresése a zarándokot méltóvá teszi erre, mígnem útja végén észreveszi, hogy keresésének célja valójában éppen ez a méltóság volt. Az eredetileg kitűzött cél ekkor úgy tűnik föl, mint ürügy az útrakeléshez, mint egy mérőföldkő, amely csak egy útvonallal, egy szimbólummal összefüggésben létezik. A mi esetünkben a földi Jeruzsálem jelenti ezt a mérőföldkövet, mint amely az égi Jeruzsálem örökös keresésének útját jelzi.

Egy 16. századból származó útikönyv, a *Szellemi zarándoklat a Szentföldre* a következőképpen vázolja a kérdést: „Ha körültekintően akarjuk szemügyre venni, kedves olvasó, az emberi teremtmény jelenlegi állapotát, kiűzetését és száműzetését a földi paradicsomból bűnelkövetés és az isteni parancsolat megszegése miatt, valamint azt, hogyan került Isten igazságos ítélete nyomán számkivetésbe és jelen nyomorúságába, amint arról az Írás nyíltan beszél; akkor joggal mondhatjuk, hogy zarándokok vagyunk e világon, mint kiket idegen országba száműztek, minden nyomorúság és siralom völgyébe, mígnem az isteni jóság és könyörületesség lehetővé nem tette számunkra, hogy följöjünk ide, égi atyánk országába.” Ily módon életünk nem más, mint „halálos zarándoklat a mi anyánk, az égi Jeruzsálem szent városa felé, s mindannyiunknak azon kell fáradoznunk, hogy Isten kegyelméből egy jó lépéssel közelebb kerüljünk az égi Jeruzsálem városához, amelynek gyermekei és örökösei vagyunk”.¹

A száműzetés és a nincstelenség gyötrő gondolata, amely ezt a szöveget áthatja, egyaránt jellemzi a keresztény és a zsidó világot. Ez utóbbi világ tagjai számára ugyan kézzelfoghatóbb, nem kevésbé érzékelhető azonban az előbbihez tartozók esetében sem. Valójában a keresztény közösség úgy érzi, hogy középpontja – mind földrajzi, mind szellemi értelemben – mintegy kiszakítva, önmagán kívülre került. Ilyenformán a zarándoklat ugyanakkor hosszú menetelés e kiszakított szív, eme el-

bitorolt örökség, a Szentföld felé. Ezzel szemben a muzulmán közösség soha nem érzékeli ezt a megrövidített séget. Azon túl, hogy megmaradtak szent helyei, ezek továbbra is a muzulmán világ földrajzi központját alkotják.

Egyiptomi kitérő

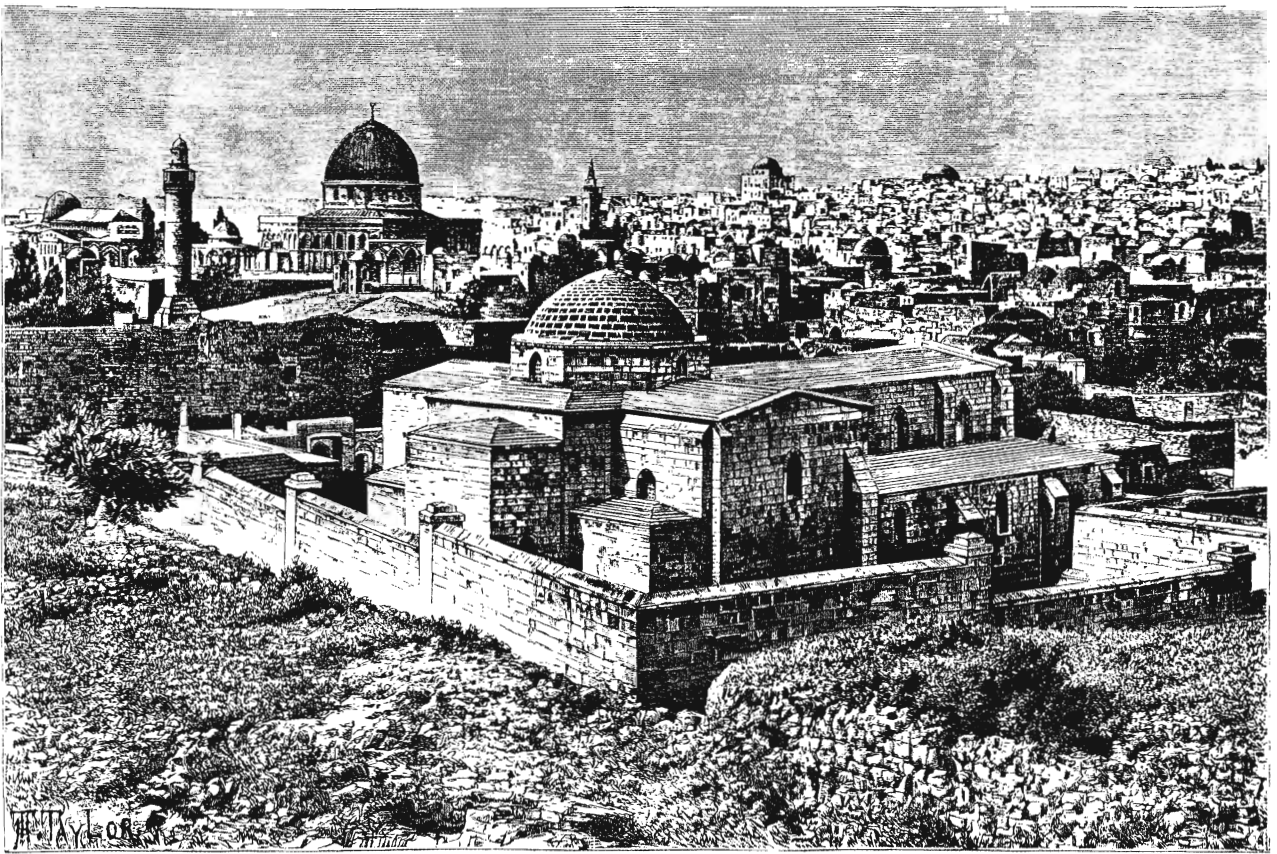
Az év első hónapjaiban útrakelt európai zarándokok május-június táján Velence felé áramlanak, némelyek közülük előzőleg Rómában tesznek kitérőt, a pápa áldását kérve.

A zarándokok Velencében – ahol az úti készülődés műemléklátogatásokkal is kiegészül – körülbelül egy hónapot töltenek, majd hajóra szállnak, s különböző velencei tartományok érintése után Jaffában kötnek ki. Itt a jeruzsálemi ferencesek rendfőnöke fogadja őket.

„Ígéréthez híven jött a házfőnök, és mondott egy szép, latin nyelvű szentbeszédet [...]. Arról is prédikált, hogy ne tegyünk semmit, ha a hitvány törökök bántalmaznak bennünket, és hogy bízzunk a szent helyekben, amelyeket majd megmutatnak nekünk...”² Azután az ország urai – 1516 előtt a mamelukok, azóta a törökök – gondosan felírják a zarándokok nevét, így biztosak lehetnek abban, hogy mindenki visszazáll a hajóra, a helyi parasztok feladata pedig az, hogy élelemmel és hátszlovakkal lássák el őket.

A zarándokok első állomása Ramle, ahol egy kiürített kolostorban szállnak meg, majd Jeruzsálem felé folytatják útjukat, melyen, fizetség ellenében, a helyi kormányzó emberei nyújtanak védelmet számukra.

Ezt az útvonalat járja be leggyakrabban a nyugati zarándokok többsége, a keresztes háborúk végétől a 19. századig. A tehetősebbek odafelé vagy visszafelé kis kitérőt tesznek Egyiptomban, és megtekintik a Színaj-hegyet, Kairót és Alexandriát. Mások Tripoliban partra szállnak, és egészen Akráig a part mentén haladva jutnak el Jeruzsálembe. A kelet-európai zarándokok, zsidók vagy keresztények, oroszok és lengyelek Konstantinápolyon keresztül mennek, és ha szárazföldön utaznak, még Damaszkuszban is találkoznak, mielőtt folytatnák zarándoklatukat azon az úton, amely a Jakabhídnál átszeli a Jordán folyót, majd a Genezáreti-tó

A HARÁM LÁTKÉPE P. LORTET METSZETÉN

északnyugati oldalán halad, s Nabluszon keresztül ér Jeruzsálembé. Az El-Arist, Gázát és Hebrónt érintő maghrebi muzulmánok, valamint a szintén Damaszkuszából jövő mahreki muzulmánok a mekkai zarándoklat kapcsán kitérőt tesznek Jeruzsálemben, majd ismét találkoznak Damaszkuszban vagy Kairóban, ahonnan együtt indulnak a nagy karavánutakra.

Jeruzsálem csak a jelenen kívül létezik

„A város nyugati oldala felől érkezünk Jeruzsálembé: amint megláttuk, megszaggattuk ruháinkat, ahogy ez elő van írva. Ekkor nagyon elérzékenyültünk, és óriási sírásra fakadtunk...”³ Ezek a keserves könnyek összezavarják a valóságot, s a végre megérintett Jeruzsálem ismét elillanni látszik. Az útközben meglátogatott szent helyek mindennapi nyomorúságát, különleges szokásait és sajátosságait oly pontosan érzékeltető zarándokok gyakran türelmüket veszítik. Az elbeszélés ilyenkor kisiklik, elemei a misztikus múltba és a megálmodott jövőbe vesznek.

Jeruzsálem csak a jelenen kívül létezik. Dávid városa, Isten választott helye, ahol fia mártírhalt szenvedett, nem lehet az a poros kisváros, amely a 6. század vége és a 10. század közepe között szinte csak vegetált, gyakorlatilag alig létezett. Egyébiránt a jelen, az isteni átok

gyümölcse, amelyet Jeremiástól Jézusig szakadatlan emlegetnek, senkit nem érdekel. A zsidó ember egy le-tűnt dicsőség darabjait keresi a romok alatt, és maga előtt látja azokat a napokat, amikor az Örökkévaló „ezer kertet és ezer tornyot csatol Jeruzsálemhez”, és amikor „a város eléri Damaszkusz kapuit”. A keresztény ember, mielőtt megmáshná a templomok falait, a Szenvedés helyeinek mesés világát keresi, amelynek színei betöltik a breviáriumokat; kivéve, ha újra elmerül az Apokalipszisben: „A város négyszögletes volt: egyenlő hosszú és széles. Náddal mérte meg, így 12 000 fokot számlált: hosszúsága, szélessége és magassága mind egyenlő nagyságú volt. Megmérte a bástyákat, azok nagysága 144 könyöknyi volt; ezt az emberi mértéket alkalmazta az angyal. A város bástyái jáspisből voltak, maga a város pedig a tiszta kristályhoz hasonló szintiszta aranyból. A város bástyáit mindenféle drágakő díszítette. Az első köréteg jáspis volt, a második zafír, a harmadik kalcedon, a negyedik smaragd, az ötödik barna achát, a hatodik kornalin, a hetedik krizolit, a nyolcadik berill, a kilencedik topáz, a tizedik krizopráz, a tizenegyedik jácintkő, a tizenkettedik ametiszt. A tizenkét kaput tizenkét gyöngy alkotta. Minden kapu egyetlen gyöngyszemből állt. A város főtere pedig az átlátszó kristályhoz hasonló színarany volt” (21,16-21).

Még a muzulmán ember is a lényegtelen jelen kikerülésére törekszik, még ha az a sajátja is, és szívesebben gondol vissza a Próféta éjszakai utazására, és remegés

fogja el „a hajszálnál vékonyabb és kardnál élesebb” híd gondolatára, amelyet a Gyhenna völgye fölé feszítenek ki a Templom és az Olajfák hegye között, hogy majd az Ítélet napján próbára tegyék a hívőket.

Az utazó ekkor a szakrális régészet szakértőjévé válik, és elbeszélésében megkísérli fölépíteni a látomásaiban élő Jeruzsálemet. Még a történelemtől független természet is kénytelen elszakadni a valóságtól. Noé atya, aki a júliusi napsütésben Ramle és Jeruzsálem között megtett tizenöt órás út következtében átmeneti vakságot szenvedett, gondolkodás nélkül egy egész fejezetben foglalkozik a Szentföld kiváló levegőjével és jótékony klímájával, s ebben bölcsen elmagyarázza, hogy a természeti javak sokkal jobban újratermelődnek ezen a földön, mint bárhol másutt.⁴

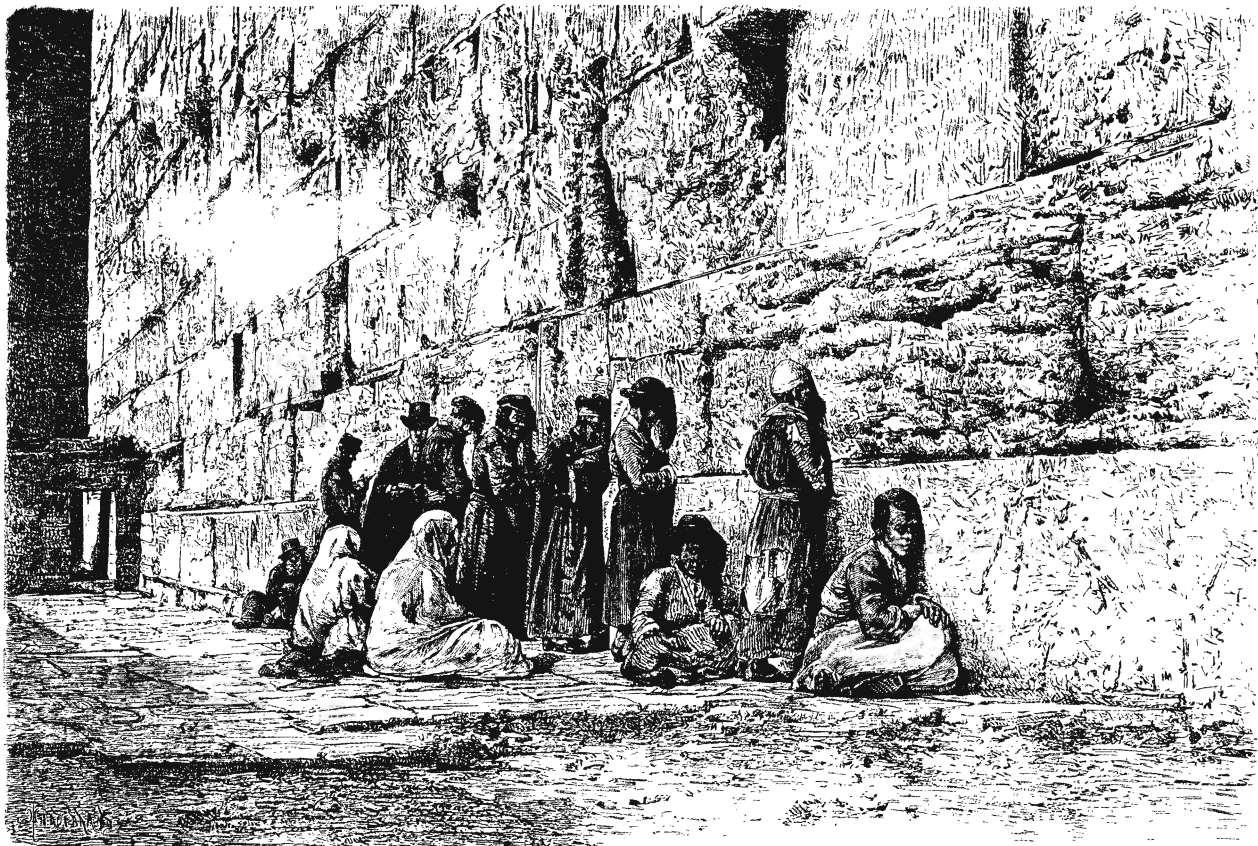
Kövek, amelyek minden nyelven beszélnek

Pedig a zarándoknak szüksége van a jelenre, vagy még inkább a jelenben fellelhető múlt nyomaira. Ezek tanúskodnak majd a város dicső múltjáról csakúgy, mint az utazónak a Szentföldön tett látogatásáról. Ezekért a neveléses relikviákért elszántan versengenek majd a zarándokok. Ilyenformán a város olyan kövek halmazává válik, amelyek minden nyelven beszélnek és minden dogmáról hallgatnak, egy rémisztő zürzavar kellős közepén. Ebben a harcban mindenki megtalálja hitét, megerősíti hitvallását és bűnbocsánatot nyer.

Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a jeruzsálemi zarándokok felosztása zsidókra, keresztényekre és muzulmánokra távolról sem fedi a valóságot, amely ennél sokkal bonyolultabb. A keresztényekhez tartoznak a katolikusok, akiket a helybeli ferencesek képviselnek; az ortodoxok, akiknek patriarchátusuk és megkülönböztetett helyük van a Szent Sír-templomban, valamint a protestánsok, akik ugyan rosszállóan néznek a katolikus „gyerekseregére”, azonban igencsak nagy hatással van rájuk a Szent Város hangulata. Aztán ott vannak még az örmények, akik kolostort tartanak fenn, a grúzok, a nesztoriánusok, a jakobiták, maroniták, koptok, abesszinek.

A zsidókat főleg a szefárdok és a karaiták képviselik, a 17. századtól azonban kelet-európai közösségek is letelepednek itt. Az ottani muzulmánok hivatalosan szunniták, ám a városnak az iszlám vallásban betöltött apokaliptikus szerepe igen hamar oda vonzotta a misztikus szektákat is. Evliya Celebi, a 17. századi török utazó némi túlzással hetven muzulmán szektához tartozó kolostort (tekke) számlál össze a városban.

Mindezek az elnevezések megannyi régi kőbe vésett rítusnak felelnek meg, kölcsönös kirekesztésekkel tarkított, összekuszált útvonalaknak, vagy legjobb esetben gyanakvó toleranciának. A relikviák jelképes és valós kisajátításáért folytatott küzdelem ugyanolyan régi, mint a vallások, amelyek rohamait minden bizonnyal csak a világ vége lesz képes megállítani. Ez a régi hagyomány mindenesetre lehetővé teszi néhány szabály

A SIRATÓFAL. P. LORTET METSZETE

megfogalmazását, amelyek segítik a látogató tájékozódását ebben a labirintusban.

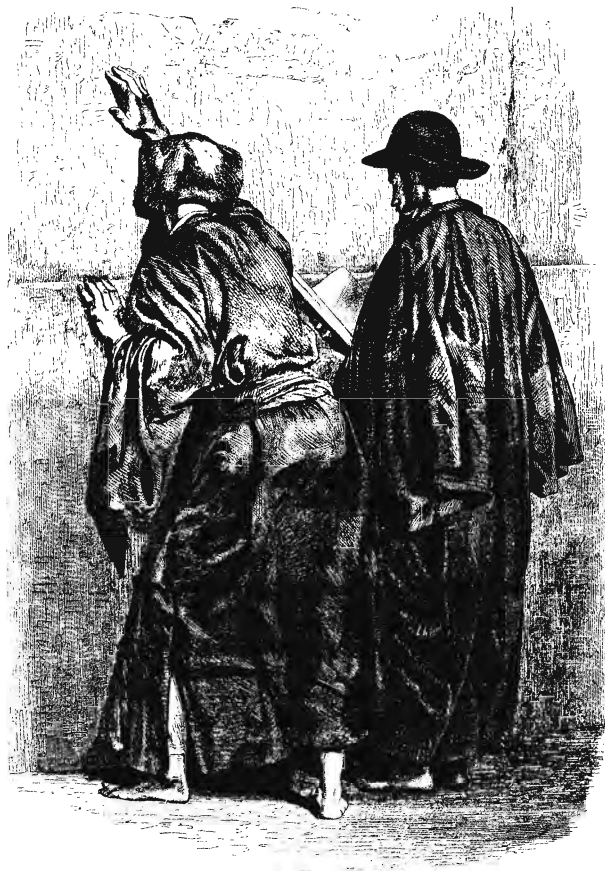
Először is vannak olyan helyek, amelyeknek a szentségét mindenki elismeri. Ezek sorsát a *beati possidentes* egyszerű elve szabályozza: ezek a helyek a muzulmánokéi, kivéve a jeruzsálemi latin királyság korszakát, amikor mindent templommá alakítottak át, és a nem keresztények nem nyertek bebocsátást a városba. Azonban itt is, a hely szentségi fokozatától függően, különböző gyakorlatok érvényesülnek. A Templom előtti szabad térre, ahol a Maszdzsid al-Aqsa, a „legtávolabbi mecset” található, a 19. század végéig a nem muzulmánok egészen egyszerűen nem tehették be a lábukat. Ugyanezen tilalom volt érvényben Ábrahám sírjára Hebrónban. Ezzel szemben a keresztények fizetés ellenében felkereshették a mennybemenetel helyszíneit, amelyek a muzulmánok kezén maradtak.

Érdekes határeset az Olajfák hegyén található barlang. Ibn Battúta itt talál rá 1325-ben Rabi'a al-badavija (a beduin nő), a 860-ban elhunyt muzulmán misztikus szent sírjára. Evliya Celebi 1672-ben találkozik itt egy névrokonnal, Rabi'a al-adavijával, akit a „szeretet tüze belülről égetett, és miközben átadta magát az Úrnak, teljesen elszakadt a teremtett lényektől”. A 16. században a keresztény zarándokok itt találják meg egyiptomi Szent Máriát, Thévenot pedig 1657-ben szent Pelágiát, „Antiokhosz híres udvarhölgyét”. Ami a zsidókat illeti, egybehangzó véleményük szerint itt látható Hulda próféta sírja, amely – Dávid sírjával együtt – az egyetlen a városon belül. Azokon a helyeken tehát, ahol kevésbé elszánt viták folynak, egymás mellett imádkoznak, ki-ki a számára kedves szentért.

A másik általános jelenség, amikor egy szent hely vagy egy dogma szent gyakorlása a másik hitéletével ellenkezik. Leghíresebb példa erre a Szent Sír, a keresztények legfőbb kultikus helye, amelyet azonban a muzulmánok elutasítanak – nem beszélve a zsidókról –, hiszen ők Jézus közvetlen mennybemenetelében hisznek, keresztrefeszítés és halál nélkül. Ilyenformán az al-Qijjama (a feltámadás), amelyet gúnyosan al-Qamamának (törmelék) hívnak, a muzulmánok szemében káromlást jelent. A keleti keresztények azon szándéka, hogy egy szabályos mirákulumot helyezzenek el ott, a húsvét éjszakáján leszálló szent tüzet, csak növeli a botrányt.

A válságos időszakok, mint például al-Hákim fátimida kalifa esete, aki új Messiásnak vallotta magát, egészen a Szent Sír lerombolásáig vezettek. Mivel azonban a Szent Sír megtekintéséért a zarándokoktól beszedett fejenkénti kilenc vagy tíz arany képezi a város legfőbb bevételi forrását, egyfajta érdektolerancia kerekedik felül. Sőt, Thévenot szerint „a törökök már jó előre lefoglalják helyeiket, és számosan jönnek, hogy élvezzék a szent tűz ünnepét”.⁵

A Szent Sír, a keresztény föld köldöke egyben a kereszténység örvénylő vallásháborúinak szemtanúja is. Itt minden szektának saját kápolnája van, és saját szertartását gyakorolja. A nagyobb biztonság érdekében

A SIRATÓFALNÁL. P. LORTET METSZETE

azonban a templom kulcsai a muzulmánok kezében vannak, akik aztán családon belül apáról fiúra hagyományozzák őket még napjainkban is.

Ezen a helyen, a Szentek Szentjének megérintéséből fakadó egyéni megnyilvánulások egészen rendkívüli látványt nyújtanak: „a világ minden tájáról érkező mintegy négyezer keresztény mindegyike bemegy a Szent Sír templomba [...] ilyenkor vagy a zaj miatt, vagy mert túl nagy a zsúfoltság a szent helyeken, lehetetlen áhítatba merülni; mivel bár minden nemzetnek megvan a saját helye, mégis teljesen szabadon választhatja bármelyiket áhítata színteréül. Vannak, akik földre borulnak, férfiak, nők egyaránt, tekintet nélkül mindenfajta szerénységre; mások egész vászondarabokat hoznak, amelyeket aztán hozzámérnek a Szent Sírhoz, és e szentély hosszában feldarabolják őket, és ezek a vásznak lesznek majd a halotti lepleik. Mindezt áhítatból teszik. És ha az éjszakát vagy hajnalt választja az ember áhítatba merülése időpontjának, összevissza fekvő, elnyúló nők, férfiak és gyermekek testén keresztül tud csak a templomba bemenni; sőt mi több, ezeknek az embereknek a gyerekei a dolgukat is ott végzik el, ahol éppen vannak, mert hiába található az udvaron illemhelyek, igen kevésnek bizonyulnak ennyi ember számára. Mindez igen kényelmetlen és zavaró.”⁶

A csúcs az ortodox húsvét ideje alatt következik be: „...minden lámpát eloltottak, a Szent Sír lámpáit is,

aztán kezdődött az örület; eszeveszett rohangálásba fogtak a Szent Sír körül, ordibálások és ördögi hangok hallatása közepette, semmibe véve a helynek kijáró tisztelget. Valahányszor elhaladtak a Szent Sír előtt, »lelison« kiáltásban törtek ki, egymás nyomában loholtak, lökdösődve, összeütközve; többen összeálltak és több, férfit fölemeltek, körbevitték a Szent Sír körül, majd leejtették; aztán szörnyű nevetésben törtek ki, és azok, akik leestek, bosszúra éhesen futottak a többiek után [...].

Bizton állíthatom, hogy ebben az ünneplésben az embernek az az érzése, hogy a pokolban van, megannyi elszabadult ördög között, és a legkomolyabb dolgok mosolyt fakasztanak.”⁷⁷

A csirkenevelés tilos

Hol helyezkedik el mindebben Jeruzsálem? Mi lett azokból a helyekből, ahol az emberek egyszerűen élnek és meghalnak a sors grandiózus romjainak eltakarítása után?

„Jeruzsálem házai rendkívül alacsony, kémények és ablakok nélküli négyszögletes tömeget alkotnak; lapos teraszokban végződnek, és börtönökre vagy sírokra emlékeztetnek. A szem számára minden egyszintűnek tűnne, ha a templomtornyok, a mecsetek minaretjei, néhány ciprusfa csúcsa és a bíborkaktuszok nem törnék meg az egyhangú képet. Ezeknek a körengetegbe zárt kőházaknak a láttán az emberben felvetődik a kérdés, hogy vajon nem egy sivatag közepén elterülő temető emlékművei között jár-e.” „Lépjön be a városba, semmi nem nyújt vigaszt a külső szomorúság látványára; egyenetlen talajú, hepehupás, kicsi, földutas utcákban tévelyeghet, hol porfelhőben, hol guruló kavicsok között. A házak közé kifeszített vásznak csak még sötétebbé teszik ezt a labirintust; a fedett és bűzös piacok végképp elzárják a fényt a vigasztalan város elől: a néhány százalmas üzlet csak a nyomor látványát tudja kínálni; és ráadásul a káditól való félelem miatt ezek az üzletek gyakran be is vannak zárva. Senki nincs az utcá-

EMERETLEN MUVÉSZ METSZETE AZ IZRAELI MUZIUM GYUITEME NYEBOL

kon, senki nincs a város kapujában; nagy ritkán suhan át a szürkületben egy paraszt; ruhája alatt rejtegetve munkája gyümölcsét, attól félve, hogy a katona kifosztja.”⁸

A leírás a 19. századból, Chateaubriand tollából ered, és gyanúsnak tűnhet. A helyzet azonban akkoriban nem lehetett sokkal fényesebb. A város, miután Titus császár a keresztény időszámítás szerint 70-ben lerombolta, kizárólag a múltjából élt. Jövedelmének legtekintélyesebb részét ebből merítette, a zarándokok adói és kiadásai révén: 1553-ban 120 000 ezüstpénz folyt be (második jövedelemforrás), a nem muzulmánok által fizetett fejadó alig éri el ennek az összegnek a felét. A város mindennapi arculatát is múltja határozza meg: a város szent jellege egyfajta ruházatkodásbeli szigorúsággal is jár; „Itt fekete és égszínké selymet hordanak, és nem karmazsinvöröst, mint Ramlában vagy Askalónban” – írja egy kereskedő a 10. században, egy Kairóba küldött levelében; és annak érdekében, hogy megóvják a várost a tisztátalanságtól, a zsidó szövegek egész sor tiltást tartalmaznak, amilyen például a csirkenevelés vagy a halottas menet a városon keresztül.

Ugyancsak a város szakrális jellege alapozta meg az egyetlen, virágzó korszakát a 4. és 6. század között, amikor az első keresztény uralkodók számos egyházi épületet emeltettek, amelyeknek az adományai igen sok tudóst és szerzetest vonzottak oda. Ezt a felvirágzást a 7. század elején a perzsa, majd később az arab hódítás törte meg. Azóta a város nemcsak hogy a muzulmán egyházi hierarchia harmadik helyére szorult vissza Mekka és Medina után, de valójában jóval elmarad az olyan politikai-egyházi központok mögött, mint Damaszkusz, Bagdad vagy később Kairó. A damaszkuszi Omajjád kalifák egy új várost is alapítanak a közelben Ramla néven, amely Palesztina közigazgatási központja lesz. Nem meglepő tehát, hogy a városnak a keresztetek általi elfoglalása nem váltott ki olyan általános felháborodást a muzulmánok körében, amilyenre ma gondolnánk.

A számos, egymást kölcsönösen zavaró ortodoxia találkozásának otthont adó Jeruzsálem a más, téves hitűek kedvenc helyévé válik. Arab földrajztudósok úgy mutatják be a kereszties háborúk előestéjén, mint egy óriási mezővárost, amely távol marad a fő kereskedelmi vonalaktól: szappant gyárt, olajat, sajtot, gyapotot és gyümölcsöt szállít külföldre; mint egy olyan várost, amelyet egyszerre művelt és szegény vallásos emberek és másolók népesítenek be.

A kereszties háborút jelentő intermezó után, amelyben egyébként kizárólag keresztény identitást akarnak ráerőltetni, és ezzel meghamisítják karakterét, a város nagyon nehezen tér magához. Annál is inkább, mert 1260-ban igen közelről fenyegeti egy mongol invázió veszélye. 1267-ben csupán 2000 lakost számlál, közülük 300 keresztény. Így tengődik tovább a mamelukorszak alatt, szappangyártásából, amely a 19. századig legfőbb tevékenysége marad, másolóból, teológusaiból és misztikusaiból, akik mind nagyobb számban áramlanak

oda. Ibn Battúta 1326-ban ölti föl első ízben a Rifai der-
visek szerzetesi ruháját. Az a tény, hogy Jeruzsálem a
letűnt magas rangú mamelukok száműzetési helyévé
vált, jól mutatja pozícióját. Mindenesetre, a mameluk
uralkodók jól ellátott vallásos alapítványokat hoznak itt
létre, ami a jeruzsálemi muzulmánok hanyag elmélke-
déseit látszik előnyben részesíteni.

A zsidók szintén különösebb nehézség nélkül, hason-
ló körülmények között élnek. „A jeruzsálemi zsidó kö-
zösség, Istennek legyen hála, elég népes. A világ min-
den tájáról, de főként Franciaországból érkezett család-
főkből áll [...]. Boldogan és nyugodtan élnek itt, ki-ki
helyzetének és vagyonának megfelelően, mert a királyi
hatalom nagy és igazságos. Isten tartsa meg és virágoz-
tassa fel ezt a közösséget!”

„A jeruzsálemi szent kongregáció különböző tagjai
között sok iparost találunk, főleg ruhafestőket, szabó-
kat, cipészeket stb. Mások mindenféle dologgal keres-
kednek, és szép üzleteik vannak. Némelyek a tudo-
mánynak szentelik magukat – az orvostudomány, a
csillagászatnak, a matematikának. De a tudósok több-
sége éjjel-nappal a Szent Törvény és az igazi bölcsesség,
a kabala tanulmányozásával foglalkozik. Őket a közös-
ség tartja el, hiszen egyedüli foglalkozásuk a Törvény
tanulmányozása. Kiváló kalligráfusai is vannak Jeruzsá-
lemnek, s munkáik a külföldiek körében igen kereset-
tek, melyeket azok haza is visznek.”⁸

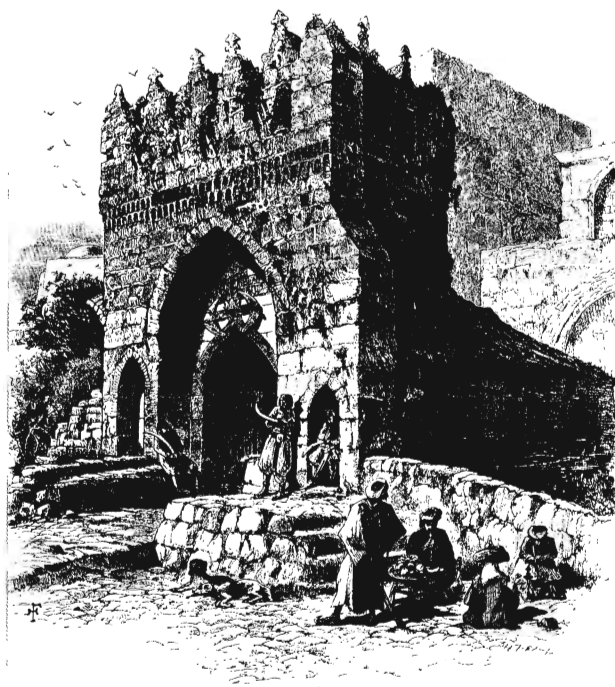
„A zsidók és az izmaeliták [muzulmánok] egymás
mellett űzik mesterségüket, anélkül, hogy bármiféle
féltékenységre emiatt közöttük, mint ahogy ilyesmi
másfelé előfordul.”⁹

Mise utáni ivászatok

A többségükben arab nyelvű keresztények úgy-ahogy
beilleszkednek ebbe a környezetbe. Feleségeik lefátyolozva
járnak az utcákon, és kerülik a férfiakat, a húsvéti
misét azonban rendszerint nagy ivászatok követik. A
keresztény közösség ebben az időszakban viszonylag
megerősödik, miután 1334-ben, a Cijón hegyén felépí-
tenek egy ferences rendi kolostort.

A 15. század vége felé a spanyol zsidók beáramlása
következtében a lakosság száma növekszik, azonban a
10-15 ezer főt nem haladja meg, és a városon belül még
mindig lehet üres helyeket találni.

Bár a török megszállás 1516-ban békés úton látszik
végbemenni, azt megelőzően vagy követően ismét né-
pességcsökkenés következik be. A 16. század első felé-
ben oly nagy számban előforduló keresztény utazóknak
sikerül egyfajta képet festeni a városról, még akkor is,
ha a nagyságról alkotott álmaik ezt kissé elferdítik:
„Szánalmas, ahogyan ezt a várost lerombolták. Szinte
már senkit nem látni itt, hacsak nem fehér és fekete
mórokat [!]. A házakon természetesen folyik. Még fákat,
narancsfákat, szőlőtöket is láttam az említett házakon.
A házak egészét és az utcákat is ez jellemzi, mivel köből
vannak, fa nélkül, majd földet hordtak oda, hát ilyen
szép munkát láttam én.”¹¹

A VÁR KELETI BEJÁRATA. CHARLES W. WILSON METSZETE

A spanyol zarándok, Antonio de Aranda 1530-ban
kelt feljegyzése szerint a romok a város egyharmadát
foglalják el. Ő 4000 lakost számlál össze, köztük 1000
keresztényt és 500 zsidót.¹² Nagy Szulejmán, a török
császár olyan nagyszabású munkákba kezdett, amelyek
a zsidó szerzők egybehangzó dicséretét vívták ki:
„Most, az 1537. évben, falakat kezdtek emelni a város
körüli, Szulejmán szultán parancsára, Isten adjon neki
még nagyobb dicsőséget. Egy nagy forrást vezettek a
Templomtól több mint két paraszangára a városon kí-
vülre; s onnan több más forrást eredeztettek különböző
helyeken, így a város közepén is. Többek között három
medencét létesítettek, három különböző helyen a szent
Templom közelében. [...] Körös-körül szívet gyönyör-
ködtető, csodálatos épületek vannak. A víz soha nem
apad ki, sem télen, sem nyáron. Elegendő vizet nyújt a
zsidók, izmaeliták és keresztények számára.”¹³

A szultán egyik felesége egy *imaretet*, egy népkonyhát
hozott létre, amelynek az üstjei még mindig láthatók a
mecset múzeumában (egyet közülük megmutattak
Chateaubriand-nak, mondván, hogy Szent Ilonáé volt).

1672-ben Evliya Celebi aprólékosan felsorol 240 mu-
zulmán imahelyet, 7 Korán-iskolát, 40 általános isko-
lát, 2045 üzletet, 2 zsinagógát, 2 örmény templomot, 2
görög templomot, 6 hamamot, 3 minaretet és 18 kutat.
Egy népszámlálás alapján 46 000 lakosról tesz említést,
könnyen lehetséges azonban, hogy ebbe a közigazgatá-
silag a városhoz tartozó területek is beleértendők.¹⁴

A török területek hanyatlásának és Európa felemelke-
désének következtében Jeruzsálem, a valóságban és a
nyugatiak szemében, koszos kis porfészeknek tűnik föl.
Már 1596-ban, Fynes Moryson oxfordi professzor úgy
találja, hogy lakói „szabók, cipészek, szakácsok vagy
kovácsok, általában különböző nemzetek söpredékével

elegyített szerencsétlen csőcselék, részben arabok, részben mók, a környező országok legalacsonyabb néprétegei [...]. Végül is a mai Jeruzsálem lakói ugyanolyan rosszak, mint azok, akik a mi Urunkat keresztre feszítették, és minden alkalmat megragadtak arra, hogy rosszul bánjanak a keresztényekkel.”¹⁵

A Chateaubriand-tól korábban idézett részlet érzékelteti, milyen képet festett a városról a 19. századi európai romantika. A legmegrendítőbb kiábrándulásig az utolsó zarándok és egyben első turista jut el. Mark Twain, aki 1868-ban látogat a Szentföldre, a történelem első szervezett utazásának keretében.

„Ázt hiszem, Palesztina megkaphatja a leggyászosabb területnek kijáró díjat. A hegységek csupaszok, fakók, semmi vonzó nincs bennük, a völgyekben silány és szomorú növényekkel szegélyezett hitvány sivatagok találhatók. A Holt-tenger és a Genezáreti tó hatalmas kiterjedésű hegyek és síkságok közepén szunnyad, ahol egyetlen kellemes szín, egyetlen szembeötlő tárgy nem vonzza a tekintetet, egyetlen lágy kép sem lebeg a lila vagy éppen a felhők árnyékától tarkított ködben. A körvonalak kemények, a vonulatok tiszták, nincs perspektíva; a távolság itt semmilyen varázslatot nem áraszt. Ez egy komor, vigasztalan, sérült terület.

Palesztina szomorú és cseppet sem vonzó. És miért is lenne ez másképp? Az istenség átka vajon meg tud-e szépíteni egy földrészt?

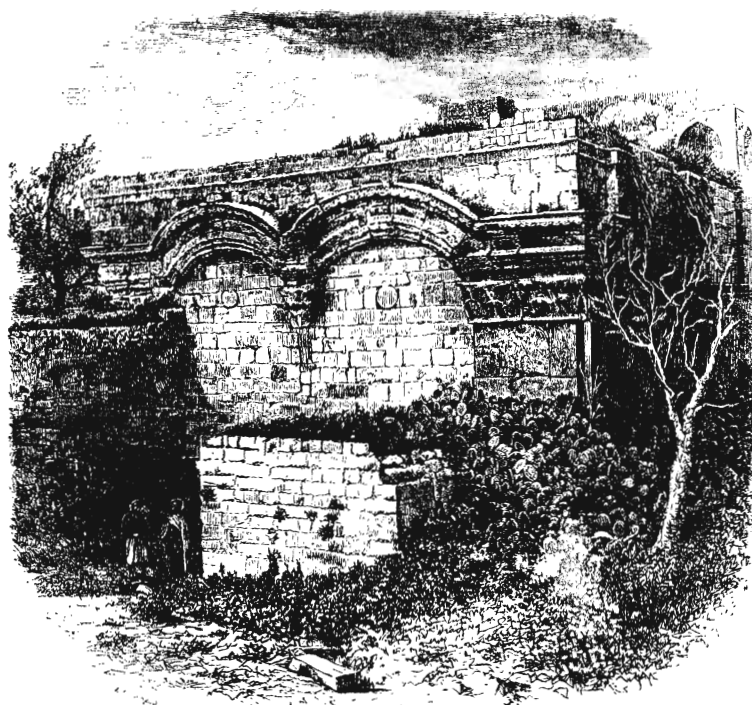
Palesztina már nem ennek a prózai világnak a része. A költészet és a hagyomány világa, az álmok országa.”¹⁶

Az Örök Város fogalma tehát mindig e két szó között lebeg: álom és apokalipszis.

JEGYZETEK

1. Pascha, Jean: *Szellemi zarándoklat a Szent Föld felé: Jeruzsálemben, Betlehemben, a Jordánhoz stb.* Írta Jean Pascha, a teológiai tudományok doktora, franciára fordította M. Nicolas de Leuze, Douai, 1584, p. 3 skn.
2. Le Saige, Jacques: *A douai-i Jacques le Saige római utazása*, Notre-Dame-de-Lorette, Venecia, Jeruzsálem és más szent helyek. Új Kiadás, Douai, 1851 (1. kiadás, 1523), p. 98.
3. Samuel bar Simson: *Palesztinai útikalauz* (1210) in Carmoly E.: *Szentföldi útikalauz*, XIII., XIV., XV., XVI. és XVII. század, fordítás héberből, Bruxelles 1847, p. 127.
4. Bianco, Noe: *Viaaggio del Rever. P. F. Noe Bianco, Vinitiano, della congregazione di Servi*. Fatto in Terra Santa, et descritto per beneficio de' Pellegrini, et di chi desidera havere intera cognition di cuoi Santi Loughi, Venise, 1566, f. 2r.
5. Thevenot, Jean: *Relation d'un voyage au Levant...* 1. kötet, Párizs, 1665, p. 394.
6. *Ibid.*, p. 384.
7. *Ibid.*, p. 394. és köv.
8. Chateaubriand, François-René de: *Párizstól Jeruzsálemig*, Párizs, 1968 (1. kiadás 1811), p. 364.
9. Ishak Chelo: *Jeruzsálem útjai* (1333) in Carmoly E.: *Itinéraires...*, p. 240.
10. Eliah de Ferrare: *Sion szerelme* (1437) in Carmoly E.: *Itinéraires...*, p. 334.
11. Le Saige, Jacques: *Voyage...*, p. 108.
12. Aranda, Antonio de: *Verdadera informacion de la tierra sancta segun la disposicion en que en este ano MDXXX el auctor la vio y paseo*, Toledo, 1545, f. 21v.
13. *Jichus ha-abot* (pátriárkák sírjai), in Carmoly E.: *Itinéraires...*, p. 436-437.
14. Evliya Celebi: *Seyahatname* (Útikönyv), Isztambul, 1971, 13. köt. p. 250.
15. Moryson, Fynes: *An Itinerary written by Fynes Moryson Gent, first in the Latine Tongue and then translated by him into English containing his ten years travel trough the twelve dominions of Germany, Bohmerland, etc.*, Glasgow, 1907 (1. kiadás 1617), 2. kötet, p. 5.
16. Twain, Mark: *Ártatlanok utazása: Piknik az Óvilágban*, Paris, 1982 (1. kiadás, 1869), p. 463.

KURIÁN ÁGNES FORDÍTÁSA

AZ ARANYKAPU. S. MANNING METSZETE